

doi:10.15421/171655

УДК 321.54+[327:316.4]

Політична мобільність та політична мобілізація у контексті концепції «виклику-відповіді» А. Тойнбі

О.О. БЕЗРУК

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
Харків, Україна

Авторське резюме

Розглянуто проблематику політичної мобільності та політичної мобілізації у контексті концепції «виклику – відповіді» А. Тойнбі та їхнього впливу на політичний процес. Зазначено, що складна і небезпечна ситуація в глобальному світі, потребує зосередження уваги політичних еліт на процесах мобільності та мобілізації.

Визначено поняття «політичної мобільності», як складової політичного процесу. Представлено три «мега-виклики» сучасності, які створюють загрози існуванню сучасного світового порядку. Запропоновано типологію сучасних форм мобільностей.

Проаналізовано наукові підходи щодо розкриття політичного змісту концепту «мобілізація», як форми «відповіді» на сучасні загрози стабільності політичних систем. Охарактеризовано деякі типи мобілізаційного процесу та особливості зв'язку із політичною активністю. Розглянуто засоби мобілізації соціальної спільноти та ознаки зв'язку цього процесу із масовою поведінкою. Зазначено, що мобілізація антагоністичних угруповань прискорюється в умовах сегментованого суспільства й легше блокується, ускладнюється в інтегрованих суспільствах.

Констатовано, що політична мобільність та політична мобілізація є вагомими чинниками впливу на політичний процес у цілому та в системі «виклик-відповідь».

Ключові слова: політична мобільність; політична мобілізація; політична стабільність; політичний процес; «виклик-відповідь»

Political mobility and political mobilization in the context of the concept of «challenge - response» Arnold Toynbee

O.O. BEZRUK

H.S. Scovoroda Kharkiv national pedagogical university, Kharkiv, Ukraine

Abstract

We consider political issues of mobility and political mobilization in the context of the concept of «challenge - response» Arnold Toynbee and their impact on the political process. Indicated that complex and dangerous situation in the global world needs to focus on the processes of political elites mobility and mobilization.

The concept of «political mobility», as part of the political process. Presented three «mega-challenges» of our time, threatening the existence of the modern world order. A typology of modern forms of mobility.

Analyzed scientific approaches to disclosure of political content of the concept of «mobilization» as a form of «response» to current threats to the stability of political systems. Characterized certain types of mobilization process and features because of political activity. The means of social mobilization of community and communication features of the process of mass behavior. It is noted that the mobilization of antagonistic groups in terms of accelerating segmented society and easily blocked complicated in integrated societies.

It notes that the political mobilization and political mobility are significant factors influence the political process in general and in the «challenge-response».

Keywords: political mobility; political mobilization; political stability; political process; «challenge-response»

Политическая мобильность и политическая мобилизация в контексте концепции «вызова-ответа» А. Тойнби

А. А. БЕЗРУК

Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды,
Харьков, Украина

Авторское резюме

Рассмотрена проблематика политической мобильности и политической мобилизации в контексте концепции «вызова - ответа» А. Тойнби и их влияния на политический процесс. Отмечено, что сложная

© О. О. Безрук, 2016

и опасная ситуация в глобальном мире требует сосредоточения внимания политических элит на процессах мобильности и мобилизации.

Определено понятие «политической мобильности», как составляющей политического процесса. Представлены три «мега-вызова» современности, которые создают угрозы существованию современного мирового порядка. Предложена типология современных форм мобильности.

Проанализированы научные подходы к раскрытию политического содержания концепта «мобилизация», как формы «ответа» на современные угрозы стабильности политических систем. Охарактеризованы некоторые типы мобилизационного процесса и особенности связи с политической активностью. Рассмотрены средства мобилизации социальной общности и признаки связи этого процесса с массовым поведением. Отмечено, что мобилизация антагонистических групп ускоряется в условиях сегментированного общества и легче блокируется, усложняется в интегрированных обществах.

Констатировано, что политическая мобильность и политическая мобилизация являются весомыми факторами влияния на политический процесс в целом и в системе «вызов-ответ».

Ключевые слова: политическая мобильность; политическая мобилизация; политическая стабильность; политический процесс; «вызов-ответ»

Постановка проблеми. Виклики, що постають перед сучасним світовим співтовариством, потребують переосмислення змісту соціальних та політичних процесів, а особливо – прогнозування їхнього подальшого напрямку та подолання наявних загроз і можливих ризиків, які супроводжують ці процеси. Зростання рівня політичної нестабільності, вкупі з черговою хвилею світової економічної кризи на тлі збільшення кількості локальних конфліктів, свідчать про певні дисфункції світових політичних структур та інститутів, конфігурація яких визначає сучасний світовий порядок. Тому звернення до концепції «виклику – відповіді» А. Тойнбі є на часі.

Загрози, що пов'язані з дестабілізацією політичної ситуації в світі, актуалізують проблематику дослідження політичної мобільності та політичної мобілізації, як складових динаміки політичного процесу. Нерівномірний розвиток країн, криза демократії, глухий кут неоліберальної моделі розвитку, світова економічна криза, етно-релігійні конфлікти, тероризм, інспірація діяльності протестних рухів в країнах Північної Африки та інші дисфункціональні прояви потребують детального аналізу мобілізаційних процесів.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика політичної мобільності та мобілізації груп і ресурсів у різних контекстах висвітлена в наукових працях П. Сорокіна, С. Ліпсета, А. Обершалла, Р. Дарендорфа, Е. Хоффера, С. Терроу, А. Обершалла, С. Школьніка, Ч. Поулсена, Дж. Катсифікаса, К.Л. Кроунс, Д. Доусона, В. Гемсона, П. Ленга, Р. Васкеза, К. Шеркі, Е. Нельсона та ін. На пострадянському просторі дослідженню мобілізації присвячено роботи О. Яницького, С. Долгова, І. Задоріна, Д. Гончарова, Г. Мельника, Ю. Ільчевої, І. Савченко, Д. Талалай, Т. Кремень та ін.

Метою дослідження є аналіз процесів політичної мобільності та політичної мобілізації, як значущих складових політичного процесу у контексті концепції «виклику – відповіді» А. Тойнбі.

Виклад основного матеріалу. Концепція

«виклик-відповідь» сприяє розумінню реакції окремих акторів та груп (особливо це стосується політичних еліт) на кризові явища в державі. Такі реакції проявляються у вигляді політичної мобільності та мобілізації.

Політична мобільність являє собою багатовимірний політичний процес, що характеризує внутрішній стан політичної системи, її функціональне навантаження та ресурсний потенціал, а також результативність її взаємодії з навколишнім середовищем. Політична мобільність є допоміжним механізмом формування політичної еліти суспільства, яка впливає на суспільний розвиток, сприяє ротації прошарку політичних управлінців та формуванню політичного класу. Самореалізація в політичній сфері для особистості / групи є в свою чергу реалізацією очікувань і амбіцій, а також потреби в досягненні престижу та доступу до системи перерозподілу актуальних ресурсів. Таким чином, перманентні «виклики» сприяють формуванню або деградації правлячих кіл.

А. Тойнбі виділяв декілька типів «викликів», які актуальні й на теперішній час. Серед них можна навести окремо: несприятливі природні умови, військові напади, розпад окремих цивілізацій [9].

З поправкою на сьогоднішній день, у поточній політичній ситуації можна виокремити наступні «мега-виклики», які суттєво впливають на стан протікання сучасних соціально-політичних процесів та мобільностей:

1. Світова економічна криза. На думку українського економіста О. Соскіна зараз (2015 р.) триває друга фаза кризи. Якщо у першій фазі постраждала банківська сфера (кредитний сектор, іпотека), то у другій криза проникає до сфери видобутку сировини та фондового ринку [8].

Економісти швейцарського банку Credit Suisse вважають, що наступного року світову економіку чекає чимало підводних каменів і випробувань, але найбільше їй слід побоюватися скорочення інвестицій в Китаї та повернення в Сполучених Штатах базової інфляції [5].

Отже, прогнози щодо тривалості кризи є

доволі песимістичними для світового співтовариства. Така ситуація активізувала дискусію серед певних інтелектуальних кіл про подальше майбутнє капіталізму та чинної економічної системи. Діапазон думок є достатньо широким. В узагальненому вигляді можна навести такі точки зору стосовно майбутнього капіталізму:

- кризовий період змін не є кінцем капіталізму; капіталізм не лише економічна система, але й міжнародна ієрархія, політична система, конкуренція, циркуляція накопичених капіталів. Капіталізм має набути нових форм (Д. Голдстоун) [4];

- капіталізм повністю збережеться (М. Манн, К. Калхун) [4];

- світова криза свідчить про необхідність реформування капіталізму, переходу до нового соціального устрою, пошуку більш справедливих форм перерозподілу ресурсів (Д. Харві) [1];

- капіталізм переживає кризу, але майбутнє його невизначене остаточно (Л. Туроу) [10];

- капіталізм приречений на повний демонтаж, і структурна криза є початком кінця капіталізму (І. Валерстайн, Р. Коллінз) [4].

Незалежно від подальшого сценарію, очевидним є те, що реформування чи більш радикальні дії стосовно системи капіталістичних відносин не вирішують питання тривалості кризи, оскільки потребують значного запасу часу для власне реформування та подальшої адаптації нового варіанту. «Капіталістична система» є контуром для протікання процесів кризи, тому його руйнація не може нейтралізувати кризові явища, а лише призведе до непередбачуваних наслідків. Сама ж світова економічна депресія актуалізує пакет проблемних питань: обмеження трудової міграції населення з економічно несприятливих регіонів для керівництва розвинутих країн (мобільність мас); попит на обмежений набір високооплачуваних професій при відсутності необхідності в існуванні низки інших, що призводить до збільшення рівня безробіття, а на рівні «індивід-група» - збільшенню кількості людей, котрі «не вписались до ринку» (динаміка соціальних структур).

Окрім того, економічна криза звукує перспективи для подальшого існування суспільства споживання. Обмеженість ресурсів та зростання чисельності населення в Азії та Африці внаслідок природного приросту, а в країнах розвинутого капіталізму через міграційні процеси, повертає до песимістичних результатів наукових розвідок Римського клубу. Таким чином, перед прогресивною світовою спільнотою постає необхідність розробки конкретних механізмів «обмежень росту».

2. Військові конфлікти та тероризм. Вієтнам та інші типи військових конфліктів є невід'ємною частиною соціально-політичних процесів. Згідно з інформацією сайту Warconflict.ru на початок 2015 р. в світі трива-

ють 45 війн та конфліктів (початок найтривалішого – 1947 р.). З них 24 відбуваються в Азії, 15 - в Африці, по 2 - в Європі, Північній та Південній Америках. Акумуляована кількість загиблих на 2015 р. становить 2 463 705 осіб, з них у 2014 р. загинуло 214 986 осіб. Основними причинами військових конфліктів є боротьба за владу, сепаратизм, трайбалізм, боротьба з бандитизмом [2].

Головною війною 2014 р. стала російсько-українська війна (т. з. «гібридна війна»), а у 2014-2015 рр. увагу світового співтовариства привернуло загострення ситуації в Сирії та активізація діяльності радикального ісламського угруповання ІДІЛ, яке оформилось в значущого політичного актора на міжнародному рівні.

Особливості протікання конфліктів (з середини ХХ ст.) ознаменувалися широким впровадженням у практику боротьби методів ведення партизанської війни («міська герілья»), етнічних чисток, терористичних актів проти цивільного населення.

Дійсно, зважаючи на глобалізаційну взаємозалежність усіх регіонів світу, сукупність військових протистоянь та кількість терористичних актів з початку ХХІ століття, можна стверджувати, що такі знакові події, як «кольорові революції» нульових років, теракти в Європі та США (регіонах сталої демократії та стабільних політичних систем), «Арабська весна», російсько-грузинська війна, «Революція гідності» та російсько-український конфлікт, виникнення ІДІЛ, конфлікт у Сирії – є складовими операціями процесу глобального протистояння, яке повністю корелює з концепцією «заколотівійни». Вищезгадані події супроводжувалися сукупністю процесів просторової, політичної та соціальної мобільностей: пересування людських мас, знищення політичних інститутів, створення нових ієрархій, злам соціальних структур, мобілізація неорганізованих мас через засоби мобільної комунікації, оперативне впровадження інноваційних методів військово-політичної боротьби тощо. Мобільність стала трендом військово-політичного протистояння.

Слід зауважити, що тероризм, (як найбільш широковживаний метод «руйнівних сил») в якості процесу являє собою варіант «раціонально-іраціональної мобільності» і виступає реальним викликом для раціональних структур світової цивілізації, а значить - і для демократії в цілому.

3. Криза демократії. Певне розчарування демократією в суспільно-політичному дискурсі не є новизною. Аналітично це можна виразити в наступних напрямках:

- криза демократії як ідеї;
- криза демократії, як інструменту або механізму управління системами.

Німецька дослідниця Ульріке Геро викремлює декілька маркерів, які свідчать про

кризу демократичних цінностей та суперечливість демократії:

- на практиці концепція демократії не дає чіткого визначення, що є державою (Ісламська Держава фактично контролює певну територію, але Захід вважає її терористичною організацією);
- з точки зору демократичного підходу лише демократичні режими мають легітимність, але практично Захід визнає і режими недемократичного типу;
- сучасна тенденція зводить демократію до найформальнішої ознаки - голосування;
- демократія переживає період «ерозії», що призводить до порушення міжнародних угод;
- поширення демократії неможливе внаслідок відсутності дієвого суб'єкта поширення;
- результатом домінації цінностей комфорту стає слабкість Європи в плані відповідей на зовнішні виклики [6].

Слід зауважити, що привабливість та життєздатність суспільної чи політичної ідеї суттєво залежать від особистостей тих, хто цю ідею презентує для спільноти, та супроводжуючого контексту. Демократія починалась з особистостей, але сьогодні її презентують інститути. Розквіт популярності ідеї демократії збігся з економічним підйомом країн першого світу, а пік прийшов на демонтаж соціалістичного табору. Завершила цей процес оптимістична концепція «кінця історії». Постмодерний світ ХХІ ст. перетворився на потенційну загрозу для громадян країн зі стабільними демократичними режимами і, можливо, що для подолання екзистенційних небезпек відкриті суспільства органічної солідарності мають перетворитися на «військові суспільства».

Безумовно, що вказані три мегавиклики не вичерпують перелік контекстуальних особливостей протікання соціальних та політичних процесів у цілому та мобільностей окремо. На сучасному просторі соціально-політичної взаємодії можна виділити наступні типи мобільностей, які, певним чином, є відгуками на виклики:

1) Мобільність індивідів та груп. Включає в себе просторову, соціальну та політичну мобільності. На сучасному етапі ці види зумовлюються наявністю перманентних змін та трансформацій, які пов'язані з процесами людської взаємодії, політичної боротьби, пошуком економічних активів, втечею від особистих негараздів та екзистенційних небезпек, повсякденним пересуванням, державним чи груповим тиском, стресорними станами, пошуками зони комфорту тощо.

Трафіки мобільності індивідів та груп визначають динамічні контури соціального та політичного простору. Ці трафіки є свідченням того, що життєвий простір зменшується, а ступінь невизначеності зростає.

2) Мобільність ресурсів. Цей тип мобільностей пов'язаний з динамікою пересувань матеріальних та нематеріальних активів, яка здатна якісно вплинути на розвиток потоку подій в осфері глобальної взаємодії. Слід зауважити, що при певних умовах люди також можуть вважатися ресурсом.

У сучасних реаліях основним мобільним ресурсом можна вважати гроші, оскільки цей універсальний інструмент детермінує якість реалізації програм направлених на підтримання або дестабілізацію чинних систем.

3) Мобільність ідей та смислів. Постмодерна реальність тісно пов'язана з продукуванням конструктів, які раціоналізують внутрішній світ людини та стають регуляторами його діяльності. Навіть ідея-симулякр здатна вивести особистість із кола аномічного світосприйняття, що є поширеним явищем сучасного світу. Разом із змістом ідеї важливості набуває мобільність її передачі до адресату та подальшої інтеріоризації.

Події сьогодення свідчать про те, що мобільною ідеєю став іслам. Можливості засобів комунікації у пропаганді ісламу, швидкість ритуалу прийняття ісламу, зростання кількості його прихильників та масштаби діяльності ІДІЛ – усе це свідчить про виникнення нового феномена – «мобільного ісламу».

Окремим аспектом політичного процесу виступає політична мобілізація, яка може виступати реакцією на «виклики». Політична мобілізація є формою прояву організації певних груп з високим рівнем внутрішнього напруження та позиціонуванням себе в якості резистентів політичному status-quo, а також впливу мобілізації на політичний процес.

Політична мобілізація інтерпретується як «збір та активізація людей, а також ресурсів державою, політичною партією або соціальним рухом» [3].

У визначенні політичної мобілізації необхідно підкреслити наступні моменти: перший – це «організована здатність», що розуміється як наявність у системі влади необхідних правил та інститутів. А. Етціоні виділяє три параметри організованої здібності:

- здатність до систематизації інформації, що надходить, до накопичення і пошуку наявних знань, відомостей і досвіду (в тому числі й досвіду прийняття рішень);
- здатність формувати, планувати відповідно до надісланої інформації та вимогами (потребами) системи, як цілісності й окремих її частин;
- здатність до еластичності – вміння адаптуватися, знаходити баланс між соціальними вимогами громадян і потребами соціального виживання.

Інший момент, який слід підкреслити в дефініції А. Етціоні, – це вказівка

на «оптимальну відповідь» (цит. за: [7]).

Причиною активізації мобілізаційних процесів виступає політична влада у таких про-
цесах:

- як діяльність певних груп, що оцінюється опонентами у негативному контексті та призводить до організації останніх у структури спротиву;

- як суттєвий ресурс, що сам по собі є метою дій консолідованих груп.

Мобілізація конфліктних груп вимагає двох умов усередині будь-якої спільноти – мінімум погодженості серед ворожих цілей і основних приводів для невдоволення й наявності у ній до зафіксованого протистояння певної структурної основи. «Вона (мобілізація – О.Б.) можлива, – стверджує А. Обершалл, – лише в результаті залучення об'єднань людей, які вже добре організовані й готові діяти спільно» [11, с. 49].

Очевидно, що мобілізація конфліктних груп полегшується в умовах сегментованого суспільства й стримується, ускладнюється в суспільствах інтегрованого типу.

Форма конфліктної групової організації, з одного боку, визначається горизонтальними умовами – можливим різноманіттям варіантів прояву конфліктної мобілізації, а з іншого боку – вертикальними обставинами, що проявляються в мобілізації системи «лідер-послідовник», обумовленої наявними в розпорядженні групи матеріальними джерелами й природою суспільства, усередині яких вона відбувається.

Тобто, мобілізація народних мас пов'язується з формуванням нового політичного лідера, якому вони делегують свої повноваження і котрий, спираючись на ці народні маси, просувається по політичних сходах. Мобілізація ресурсів лідера дозволяє йому долати перешкоди на шляху до більш вищого політичного статусу [11; 12].

У межах такого підходу виділяють два засоби мобілізації соціальної спільноти: революційний та еволюційний.

Перший засіб передбачає екстремальне загострення протиріч між соціальними спільнотами в суспільній ієрархії, внаслідок яких, спільнота за малий термін досягає високого рівня мобілізації. Кінцевою метою виступає, в даному випадку, ґрунтовна зміна політичного (соціального) статусу в існуючій системі нерівності. Такий стан призводить до повної чи часткової ліквідації існуючої системи соціальної та політичної стратифікації. Виникає правлячий клас (в термінах Г. Моска), який базується на перевазі виключеній з політичного процесу спільноти.

Еволюційний варіант мобілізації ґрунтується на функціонуванні інститутів представництва, в яких групи впливу (представники) використовують політичні, економічні, медійні

засоби з метою мобілізації цільових соціальних спільнот. Процес делегування повноважень, в межах еволюційного засобу, не призводить до руйнування системи нерівності, а самі представники характеризуються слабкими зв'язками з мобілізованими спільнотами [11, с. 167–189].

Тобто, ступінь активності мас суспільства виражається через певні процеси мобілізації (здатності мас організовуватися, координувати власні дії задля досягнення політичних цілей).

При цьому мобілізація характеризується масовою політичною поведінкою. Її ознаками є наступні:

1. Статичність, інерційність (маси не мають властивості самоорганізації, вони пасивні і інерційні у виборі методів своїх дій).

2. Стохастичність, ймовірність (в масовій поведінці велика випадковість, невпорядкованість відносин між людьми).

3. Ситуативність (характер дій мас часто визначається місцем, часом, приводом; довготривалі, раціональні інтереси сусідять з емоційними проявами).

4. Анонімність (членам мас нецікаві індивідуальні властивості, особистісні якості один одного).

5. Відмова від особистої відповідальності [11, с. 185].

На відміну від лідерства, яке засноване на активістській формі політичної поведінки, масова поведінка характеризується різним ступенем активності та участі в політичному процесі. Основна його відмінність – це не пасивність, а відомість, підтримка цілей, висунутих лідерами, залежність від зовнішніх стимулів політичної активності. Індивіди і групи, що володіють масовою політичною поведінкою, можуть бути об'єднані в організовані групи (класи, нації, професійні спільноти, громадські організації тощо), або брати участь у випадкових, тимчасових утвореннях, які мають певний потенціал мобільності (насамперед, політичної мобільності).

Висновки. Сучасний світовий порядок отримує цілу низку викликів, які суттєво впливають на перспективи його подальшого існування. Політичні процеси сьогодення мають складний, нестабільний та нелінійний характер. Складність їхнього прогнозування зумовлена зростаючим рівнем мобільності усіх сфер людської взаємодії, певною хаотичністю функціонування систем політичного та не-політичного характеру. Зростання рівня напруженості серед соціальних груп посилює небезпеку в окремих країнах та у світі в цілому. Функціональні можливості мережевих та інформаційних структур збільшують ризики дестабілізації та насильства. Саме тому вироблення системи ефективних «відповідей» залишається нагальною проблемою світової еліти.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Бурашов Б. Кризис капитализма: Дэвид Харви о том как прийти к новому социальному порядку [Электронный ресурс] // T&P. — 13.05.2013. — Режим доступа : <http://theoryandpractice.ru/posts/6968-krizis-kapitalizma-devid-kharvi-o-tom-kak-priyti-k-novomu-sotsialnomu-poryadku>. — Заголовок с экрана.
2. Идущие войны на начало 2015 года [Электронный ресурс] // Warconflict.ru. — Режим доступа : <http://www.warconflict.ru/rus/nowwars/>.
3. Ильичева Ю. А. Мобилизационные технологии: сущность, предпосылки возникновения, основные инструменты и средства [Электронный ресурс] / Ю. А. Ильичева // Медиакол. — 2013. — Вып. №2. — Режим доступа : <http://www.mediascope.ru/node/1335>.
4. Макеева М. Мировые эксперты обсудили, есть ли будущее у капитализма [Электронный ресурс] // РАНХиГС. — Режим доступа : <http://www.ranepa.ru/sobytiya/novosti/6315-gf-capitalism>. — Заголовок с экрана.
5. Мануков С. Две главные угрозы для глобальной экономики [Электронный ресурс] // ЭКСПЕРТ ONLINE. — 13.11.2015. — Режим доступа : <http://expert.ru/2015/11/13/dve-glavnyie-ugrozyi-dlya-globalnoj-ekonomiki-v-2016-godu/>. — Заголовок с экрана.
6. Романдаш А. Захід переживає ерозію демократії [Електронний ресурс] // ZBRUC. — 23.09.2015. — Режим доступу : <http://zbruc.eu/node/41749>. — Назва з екрану.
7. Савченко И. А. Политический протест в современном обществе: технологический подход / И. А. Савченко // Теория и практика общественного развития. — 2012. — №2. — С. 12—15.
8. Соскин О., Арестович А. В Сирии идет подготовка к войне против Украины [Электронный ресурс] // UkrLife TV. — 04.11.2015. — Режим доступа : https://www.youtube.com/watch?v=bNhvqdzX8_I. — Заголовок с экрана.
9. Тойнби А. Дж. Постыжение истории: сб. / А. Дж. Тойнби; пер. с англ. Е. Д. Жаркова. — М.: Айрис-пресс, 2008. — 640 с.
10. Туроу Л. Будущее капитализма : Как сегодняшние экономические силы формируют завтрашний мир / Лестер К. Туроу. — Новосибирск : Сиб. Хронограф, 1999. — 430 с.
11. Oberschall A. Conflict and Social Movements / A. Oberschall. — Englewood Cliffs, N. J. : Prentice-Hall, 1973. — 371 p.
12. Tucker R.C. Politics and Leadership / R. C. Tucker. — Englewood Cliffs : N. J., 1981. — 150 p.

Стаття надійшла до редакції 09.06.2016

REFERENCES:

1. Burashov, B., 2013. Krizis kapitalizma: Devid Harvi o tom kak priyti k novomu sotsialnomu poryadku [The crisis of capitalism: David Harvey on how to come to a new social order]. T&P. Access: <http://theoryandpractice.ru/posts/6968-krizis-kapitalizma-devid-kharvi-o-tom-kak-priyti-k-novomu-sotsialnomu-poryadku> (in Russian).
2. Idushchie voyni na nachalo 2015 goda [Running the war at the beginning of 2015]. Warconflict.ru. Access: <http://www.warconflict.ru/rus/nowwars/> (in Russian).
3. Ilicheva, Yu. A., 2013. Mobilizatsionnye tehnologii: suschnost, predposylki vozniknoveniya, osnovnyie instrumentyi i sredstva [Mobilization technology: essence, preconditions of the basic instruments and tools]. Mediaskol 2. Access: <http://www.mediascope.ru/node/1335> (in Russian).
4. Makeeva, M. Mirovyie ekspertyi obsudili, est li budushee u kapitalizma [International experts discussed whether the future of capitalism is]. RANHiGS. Access: <http://www.ranepa.ru/sobytiya/novosti/6315-gf-capitalism> (in Russian).
5. Manukov, S., 2015. Dve glavnyie ugrozyi dlya globalnoy ekonomiki [The two main threats to the global economy]. EKSPERT ONLINE. Access: <http://expert.ru/2015/11/13/dve-glavnyie-ugrozyi-dlya-globalnoj-ekonomiki-v-2016-godu/> (in Russian).
6. Romandash, A., 2015. Zakhid perezhivaye eroziyu demokratiyi [The West is experiencing an erosion of democracy]. ZBRUC. Access: <http://zbruc.eu/node/41749> (in Ukrainian).
7. Savchenko, I. A., 2012. Politicheskiy protest v sovremennom obschestve: tehnologicheskiy podhod [Political protest in modern society: the technological approach]. Teoriya i praktika obschestvennogo razvitiya 2, 12-15 (in Russian).
8. Soskin, O., Arestovich, A., 2015. V Sirii idet podgotovka k voyne protiv Ukrainyi [In Syria, there is a preparation for war against Ukraine]. Access: https://www.youtube.com/watch?v=bNhvqdzX8_I (in Russian).
9. Toynbi, A. Dzh., 2008. Postizhenie istorii [A Study of History]. Ayris-press, Moscow (in Russian).
10. Turou, L., 1999. Budushee kapitalizma : Kak segodnyashnie ekonomicheskie silyi formiruyut zavtrashniy mir [The Future of Capitalism: How today's economic forces shape the world of tomorrow]. Sib. Hronograf, Novosibirsk (in Russian).
11. Oberschall, A., 1973. Conflict and Social Movements. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall
12. Tucker, R.C., 1981. Politics and Leadership. Englewood Cliffs: N. J.

Безрук Александр Александрович – кандидат політичних наук, доцент
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
Адреса: 61002, Харків, вул. Алчевських, 29

Bezruk Oleksandr O. – PhD in political science, associate professor
H. S. Scovoroda Kharkiv national pedagogical university
Address: 29, Alchevskyyh St., Kharkiv, 61002, Ukraine
E-mail: alex.bezruk@ukr.net

Безрук Александр Александрович – кандидат политических наук, доцент
Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды
Адрес: 61002, г. Харьков, ул. Алчевских, 29